הלכות רבית

ילקוט יוסף

מתוך ילקוט יוסף, מאת הרב יצחק יוסף.
הטקסט נלקח מאתר «ילקוט יוסף חינם – האתר להפצת יהדות» (yalkut.info).
זכויות היוצרים על הטקסט שמורות לבעליהן. הקובץ נועד ללימוד בלבד ואינו למכירה.
geulaquiz.com

סימן קנט – מהלכות רבית

א מצות עשה מן התורה להלוות לעני כשהוצרך לכך, שנאמר, אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. וכשיש לו מעות להלוות, חייב להלוות לנצרך, ויקדים את העני. ואם חושש שהלוה לא יוכל לפרוע לו, יטול ממנו משכון. ואם אינו נותן לו משכון אינו חייב להלוות לו, כל שחושש שלא יוכל לפרוע לו.

ב המלוה בְּרִבִּית לחבירו ישראל, עובר בכמה לאוין, ואפילו הלוה הנותנו והערב והעדים עוברים בלאו. וצריך ליזהר מאד באיסור רִבִּית, שכל הנותן הלואה בְּרִבִּית נכסיו מתמוטטים, וכאילו כפר ביציאת מצרים ובאלהי ישראל. ואינו חי בתחיית המתים. ואמנם מי שהחזיר את הרִבִּית שנטל, תיקן בזה את הלאוין שעבר.

ג גם עני שצריך ללוות למחייתו אסור לו ללוות בְּרִבִּית, והמלוה עובר באיסור רִבִּית בין אם מלוה לעשיר בין אם מלוה לעני. ואפילו אם הלווה מוחל למלוה ונותן לו את הרִבִּית מרצונו. ומיהו מותר ללוות בְּרִבִּית מפני פיקוח נפש.

ד המלוה בְּרִבִּית לחבירו ישראל, בין המלוה ובין הלוה עוברים על "לפני עור לא תתן מכשול", נוסף על כל הלאוין של איסורי רבית הכתובים בתורה. ואפילו אם הלוה יכול להשיג הלואה ברבית מיהודי אחר, אף על פי כן עובר המלוה משום לפני עור. אבל אם הלוה הזה יוכל להשיג הלואה ברבית מגוי, אין המלוה עובר משום לפני עור. ומכל מקום יש לו איסור דרבנן, שמסייע ידי עוברי עבירה. וכן לגבי הלוה.

ה אפילו אם הלוה נותן לו יותר מדעתו בשעת הפרעון שלא התנה עמו, ואינו אומר שנתנו לו יותר בשביל רבית, אסור.

ו אפילו אם אמר לו בשעת לקיחת הרבית אני נותנו לך במתנה גמורה, אסור לקבל ממנו. אבל אם לקח ממנו רבית וצריך להחזירו לו, מועילה המחילה לפטרו, כמו בגזל.

ז אסור להלוות ברבית אפילו לבניו ולבני ביתו, בין כשהם סמוכים על שלחנו, ובין כשאינם סמוכים על שלחנו. וכן אסור ללוות מהם ברבית, אף-על-פי שאינו מקפיד עליהם, ובודאי נותנו להם במתנה.

ח מן התורה מותר להלוות מעות ברבית לגוי, בין ישמעאלי בין נוצרי, שנאמר לנכרי תשיך. אבל חז"ל היו אוסרים להלוות לגוי ברבית דאורייתא, שמא ילמד ממעשיו, ולא התירו אלא כדי חייו להתפרנס מהרבית, ולא להתעשר. אבל הוציאו מן הכלל כשהמלוה תלמיד חכם, שמותר לו להלוות לגוי ברבית אפילו להתעשר, שאין לחוש שמא ילמד ממעשיו של הגוי (ב"מ עא.), שתורתו משמרתו(מאירי). ובזמן הזה התירו כל מיני רבית לגוי, מפני שאנו צריכים לעשות משא ומתן עם גוים לפרנסתינו, ולא שייכא הגזרה דשמא ילמוד ממעשיו בהלואה ברבית, יותר מבשאר משא ומתן. (תוס' ב"מ ע:).

ט המחלל שבת בפרהסיא, בין להכעיס בין לתיאבון, והעובר על מצוה אחת ממצות התורה להכעיס, דשביק היתרא ואכיל איסורא, מותר להלוות לו מעות ברבית, שנאמר באיסור הרבית, וחי אחיך עמך, יצא זה שאינו אחיך במצות. וכ"ש שאם הוא כופר בעיקר, שמותר להלוותו ברבית. וכן אם המיר דתו לדת הנוצרים, או דת ישמעאל, שהוא כגוי לכל דבר, מותר להלוותו ברבית. ומ"מ אסור ללוות ברבית מן המומר, שאף על פי שחטא ישראל הוא (סנהדרין מד.), ולכן אסור להכשילו בעון רבית. ועסקנים יראי שמים שהוצרכו ללוות כסף בשביל פקוח נפש, ואינם מוצאים הלואה אלא אצל ישראל רשע המלוה ברבית, רשאים ללוות ברבית לצורך פקוח נפש, כמאמר חז"ל הלעיטהו לרשע וימות, (ב"ק סט.), וכמו שמצינו בעובדיה הנביא שלוה ברבית מיהורם בן אחאב לצורך פקוח נפש.

י יהודי שהלוה ברבית קצוצה לישראל מחלל שבת בפרהסיא, ובהגיע זמן הפרעון, גבה את הקרן עם הרבית, בחושבו שהדבר מותר לכל הדעות, וכעת נודע לו שיש פוסקים שמפקפקים בדבר, העיקר לדינא שאין צריך להחזיר את הרבית ללוה, כיון שכבר גבה את הקרן עם הרבית. ועוד שמרן השלן ערוך סתם בכל "מומר" שמותר להלוותו ברבית, ובכלל זה בודאי מומר המחלל שבת בפרהסיא, שדינו כעכו"ם לכל דבר, וכמ"ש מרן בש"ע (א"ח סי' שפה ס"ג, ויו"ד סי' ב ס"ה, וחו"מ סי' רסו ס"ב). ואנו אין לנו אלא דברי מרן שקבלנו הוראותיו, ואם כן אף לכתחלה שפיר דמי. [יביע אומר חלק ט' חלק יורה דעה סימן ט עמוד רפ].

יא היה צריך ללוות מחבירו, אסור לו לשגר אליו בתחלה איזו מתנה כדי שאחר כך יתן לו הלואה, דזו היא רבית מוקדמת.

יב לא יאמר אדם לחבירו הלויני היום, ואחר כך אני אלוה לך למחר, שחשוב כעין רבית.

יג כל רבית דרבנן מותר במעות של יתומים או של הקדש עניים, או תלמוד תורה, או צורך בית כנסת וג' סעודות שבת, או לצורך סעודת מצוה, או לצדקה, ולכל דבר מצוה. ומעות של צדקה מותר להלוותם ברבית דרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד ט. ומה שכתב בספר מלוה ה' דרוב הראשונים אסרו בריבית דאורייתא "ומסתמא" הוא הדין ריבית דרבנן. הנה איני יודע היאך כתב "מסתמא" הרי אם אסרו בריבית דאורייתא משמע דבריבית דרבנן לא אסרו, ודעת האו"ז והמרדכי ומהר"א בן טאווה,

והגמ״י, והאגודה, דלווין בריבית לצורך סעודת מצוה אף בריבית דאורייתא. והרא״ש כתב דריבית דאורייתא אסור. וכ״ד המהר״ם והרשב״א. ומדכתבו לאסור ברבית דאורייתא י״ל דבריבית דרבנן יודו דשרי, וכ״פ הגר״ז, בית יעקב, ובפתחי תשובה. וא״כ היאך הכרייע מסברא ולומר ״מסתמא״ בלא שום הכרח].

יד אסור ללוות ברבית קצוצה לצורך קופה של צדקה מישראל מחלל שבת בפרהסיא, ואף על ידי שליח יש לאסור. [יביע אומר חלק ה׳ סימן יג]

טו רבית קצוצה שהיא אסורה מן התורה, יוצאה בדיינים, שגם אם כבר שילם הלוה את הקרן עם הרבית, יוכל לתבוע את המלוה בבית דין ולהוציא ממנו את מעות הרבית. אבל אבק רבית, שאיסורה רק מדרבנן, אינה יוצאה בדיינים, אבל אם בא לצאת ידי שמים חייב להחזיר. וברבית מוקדמת או מאוחרת אפילו לצאת ידי שמים אינו צריך להחזיר.

טז סחורה שיש לה שער ידוע שהיא נמכרת בעשרה דינרים, מותר למוכרה ״בהקפה״ בשנים עשר דינרים, ולא יאמר לו בפירוש אם תשלם לי מיד, הרי היא לך בעשרה דינרים, ואם לאו בשנים עשר. ומכל מקום אחר שמכר לו הסחורה בשנים עשר, ונקנית לקונה כדת, מותר לומר לו אם תשלם לי עכשיו, אני עושה לך הנחה, ותשלם לי עשרה בלבד. [יביע אומר חלק י׳ חיו״ד דף שלו טור ב. הליכות עולם שם].

יז ראובן שיש לו שטר חוב על שמעון, וכתוב בו שזמן הפרעון יהיה בעוד ששה חדשים, וראובן זקוק למעות מיד, יכול למוכרו ללוי בפחות מהסך הנקוב בשטר, כדי לקבל המעות מיד, ואחר כך יכול לוי להוציא השטר חוב ויגבה המעות בשלמות משמעון. ואפילו אם היה השטר חוב על נכרי, ומפורש בשטר הקרן והרבית, וקיבל המוכר אחריות על הקרן והרבית, שפיר דמי, ויכול לגבות לוי הקרן והרבית כשיגיע זמן פרעון השטר חוב. ואם היה מלוה על פה, יכול ראובן להקנות המלוה על פה ללוי במעמד של הלוה שמעון, דהוי במעמד שלשתם, (כמ״ש בחו״מ סי׳ קכו ס״א), באופן שיקבל מיד את המעות מאת לוי, בפחות, וכשיגיע הזמן לפרעון החוב, יכול לוי לגבות משמעון כל הסכום במילואו.

יח אסור ללוות מחבירו סאה חטים על מנת שישלם לו אחר זמן סאה חטים אחרים, שחששו חכמים שמא יתייקרו החטים, ונמצא משלם לו יותר ממה שהלוהו, והוי רבית מדרבנן. ואם עושהו דמים, שמתנה עמו לשלם לו כפי מה שהחטים שוים עכשיו, כגון ששוים עשרה דינרים, ומתנה שיחזיר לו חטים לאחר זמן בשווי עשרה דינרים, מותר. ואם יש ללוה בביתו מעט חטים, יכול ללוות כמה סאים עליהם. ונאמן הלוה לומר שיש לו מעט חטים בביתו כדי שיוכל המלוה להלוותו כמה סאים חטים שיחזיר לו הלוה כמדת הסאים שהלוהו. ומותר לאשה ללוות ככר לחם מחבירתה, שתחזירנו לה לאחר מכן, שכיון שהוא דבר מועט שאין דרך בני אדם בזמן הזה להקפיד בזה אם נתיקר או הוזל, לא החמירו חז״ל לדקדק כל כך באיסור רבית דרבנן.

יט בארץ ישראל שהמטבע הוא שקל, לכתחלה אין להלוות דולרים לחבירו על מנת שיחזיר לו הדולרים לאחר זמן, שכיון שאינו מטבע היוצא בהוצאה, ולפעמים דרך הדולרים להתייקר ולעלות יותר ממחיר השקלים הקיים בעת ההלואה, נמצא שנותן לו רבית על הלואתו, וכדין סאה בסאה, ומכל מקום יכול המלוה לתת ללוה במתנה דולר אחד או ילוהו דולר אחד, ואחר כך ילוהו עליו אפילו אלף דולרים. ובאופן כזה יכול להלוות דולרים ולפרוע בדולרים. אבל אין להלוות בכסף שקלים לפי שער יציג, ולפרוע אחר כך לפי שער יציג שיהיה בעת הפרעון, שיש בזה חשש ריבית.

כ וכן אין ללוות דינרי זהב על מנת לשלם דינרי זהב, שמכיון שאין דינרי זהב יוצאים בהוצאה, הו״ל פירא, וכדין סאה בסאה, לפיכך הרוצה ללוות דינרי זהב, יקנה או ילוה דינר זהב אחד, וילוה עליו כמה דינרי זהב שירצה.

כא המלוה מנה לחבירו על מנת שיתן דינר אחד לפלוני, אסור. ואפילו אם אמר המלוה ללוה על מנת שיתן דינר לצדקה, אסור. ואפילו בדיעבד שכבר אמר כן, ונתן הלוה הדינר, נחשב כרבית קצוצה, וצריך להחזירו ללוה.

כב מי שהלוה לחבירו ברבית בלי היתר עיסקא, וטרם שגבה את הקרן עם הרווחים, נודע לו חומר איסור רבית, ורוצה למצוא אפשרות לגבות את הרווחים בדרך היתר, יש מי שכתב שמותר לקבוע לו זמן חדש לפרעון, ויקבע עמו שאם לא יעמוד בזמן הפרעון ישלם קנס על כל יום סך מסויים, ובאופן כזה יקבל את כל הריבית שהפסיד. אך למעשה אין לנהוג כן, על פי מה שכתב הרשב״א שיש לחוש בזה להערמת ריבית. ולכן יש לייעץ לו שתחלה יפרע הלוה את חובו בלא שום רבית, והמלוה יפטרנו בעדים מכל טענות ותביעות, ואחרי זה ילוהו שוב בעסק חדש על פי היתר עיסקא, ויכפול הריוח בכל חודש כאשר ירצה, וכיון שהוא עסק חדש אין בזה שום חשש. [יביע אומר חלק א׳ חיו״ד סימן יג]

כג מותר ללוות ברבית מגוי. וישראל שלוה מעות מן העכו״ם ברבית, אסור לישראל אחר להיות לו ערב, שמכיון שבדיני אומות העולם המלוה תובע את הערב תחלה, נמצא שאחר כך תובע הערב את הלוה הקרן עם הרבית, וכאילו ישראל גובה רבית מישראל אחר. אבל אם המלוה שהוא עכו״ם זקף את הרבית עם הקרן ביחד, וכתב בשטר שהַלַוֶה לישראל סכום ההלואה כולל הרבית, מותר. ואם קיבל עליו העכו״ם שלא יתבע את הערב תחלה, מותר אפילו פירש בשטר סכום הרבית בפני עצמו. וכן עכו״ם שלוה מישראל ברבית אסור לישראל להיות לו ערב. וכנ״ל.

כד הנותן מעות לשם עיסקא לחבירו, למחצית שכר, צריך שתהיה האחריות של הפסד הזול והאונסים של חצי העיסקא על הנותן, כי העיסקא חציה מלוה וחציה פקדון, ולכן צריך שהאונסים של חצי העיסקא שהוא כפקדון אצל המקבל, יהיו על הנותן.

כה מותר לפתוח תכנית חסכון בבנק, אף על פי שלאחר זמן הוא מקבל רבית, שבבנקים שבזמנינו אין לאסור משום רבית מן התורה, אף על פי שבעלי המניות וחברי ההנהלה והמנהלים כולם יהודים, לפי שאין המנהלים ולא בעלי המניות אחראים באופן אישי בעד הכסף, ואין לאיסור על מי לחול. וכן כתבו האחרונים. ומכל מקום בעת שלוקח את ההלואה, יאמר למנהל הבנק שהוא עושה כן על פי היתר עיסקא, וכן בעת שחותם על שטר ההלואה של הבנק יוסיף בכתב ידו שהכל נעשה על פי היתר עיסקא. וצריך שיבין מה זה היתר עיסקא כדי שהדבר יועיל לפי ההלכה. וכן מותר לקחת הלואה ממשרד ממשלתי [כגון משרד השיכון], אף לצורך רכישת דירה, ואף על פי שהם לוקחים ריבית על ההלואה, ואין רכישת הדירה אצלו כעסק, אלא לדיור בלבד. וטוב שקודם שיחתום על טופס ההתחייבות לפרוע מחשבונו את ההלואה, יוסיף בכתב יד שהכל נעשה על פי "היתר עיסקא". [חופה וקידושין עמ' תקיז. וראה שם בהערה אריכות בדין ריבית בבנקים ובחברה בערבון מוגבל]

כו כיום שהיתר ההלואה מן הבנקים (עם רבית כרגיל) היא על פי היתר עיסקא, לכתחלה צריך שהלוה ישקיע את הכסף שלוה בסחורה, ולא ישלם חובות בסכום ההוא, או להוצאות נישואי בנו ובתו, שאם כן אין כאן עיסקא. וכן אם מושך מחשבונו לצורך פרנסתו וגורם שיהיה לו חובה בחשבון, ומתחייב על כך בריבית, לכתחלה אין ראוי לעשות כן, ומכל מקום רבים מקילין בזה, דאף שלוקח הלואה מהבנק שלא לצורך סחורה, מכל מקום ראוי לעשות בכסף גם דברי מסחר, כמו שהתירו כמה אחרונים לקחת הלואה מבנק בהיתר עיסקא לצורך קניית דירה. ועוד, שי"א שאין ריבית בחברה בע"מ, כי אין כאן הלואה מלווה למלוה, ושיעבוד ההלואה אינו על כל נכסי בעלי מניות הבנק, אלא רק על המניות המשמשות את הבנק. וטוב להשתדל שכל חשבונו יהיה בבנק ממשלתי דקיל טפי.

כז מותר להשקיע בניירות ערך הנושאים רווחים וצמודים למדד או לדולר, ואין איסור ריבית.

כח מי שעושה ביטוח חיים, נכון שיוסיף בסוף החוזה "והכל נעשה על פי היתר עיסקא", שאף בחברות בערבון מוגבל ראוי ונכון לכתחלה לעשות על פי היתר עיסקא. [יחוה דעת חלק ג' סימן פה עמוד רפו].

כט תעודות מלוה קליטה ומלוה בטחון שהממשלה בארץ ישראל מטילה על העובדים והפקידים שלה, והן נושאות ריבית, אין בזה חשש איסור ריבית.

ל מי שהלוה כסף לחבירו, ואחר כך מצא דירה להשכרה של הלוה, ורוצה לעשות לו הנחה, אסור לעשות כן.

לא בעל חנות למצרכי מזון הרושם חוב על חבירו על המצרכים שלקח במשך החודש, אין לו לרשום את המצרכים, ולחשב עמו לפי המחיר ביום התשלום, דהוי כאגר נטר, אלא יכול לומר לו שעל דעת שתעכב התשלום כל כך לא מכרתי, והוי מקח טעות, ויבקש שיחזיר לו המצרכים, ויצטרך לקנותם לפי המחיר החדש.

לב המקבל חשבון עבור תשלום מים או חשמל או ארנונה, ראוי ונכון שיזדרז לשלם שאם יתעכב יחייבוהו ברבית, ואף על פי שיש אומרים שבחברה כמו עיריה וכדומה, אין איסור ריבית, מכל מקום ראוי ונכון להזדרז בתשלום וכאמור.

סימן קנט – דיני רבית דברים

א אפילו רבית דברים אסורה, כגון שלא היה הלוה רגיל להקדים שלום למלוה, ואחר שהלוהו התחיל להקדים לו שלום, אסור, שנאמר כל "דבר" אשר ישך, אפילו דיבור אסור. אולם אם אחר ההלואה נעשה שכנו, מותר לומר לו שלום, אחר שהרגילות בקרב שכנים לומר שלום האחד לרעהו.

ב מותר ללוה לומר תודה רבה למלוה, אחר פרעון חובו. [הליכות עולם חלק ח' עמוד יד]. אבל לא יברך אותו על מתן ההלואה.

ג מי שהלוה לחבירו סך מסויים, והלוה גבאי בבית הכנסת, ובמקום ההוא רגילים למכור העלייה לתורה, אסור שיתן לו עלייה לתורה בלא שיקנה העלייה, מפני רבית. [ים של שלמה, וש"ך]. אולם אם המלוה קנה עלייה ועלה לתורה, מותר לגבאי שהוא הלוה לעשות לו מי שברך כמו שהוא רגיל לעשות לכל העולים, ואין בזה חשש רבית. אך אם אינו רגיל לעשות "מי שברך" בבית הכנסת, לא יעשה למלוה, מחשש ריבית דברים.

ד מותר ללוה לומר למלוה אחר שסיים עלייתו "חזק וברוך", אם היה רגיל לומר לו כן גם קודם ההלואה.

ה אם אירע למלוה איזו שמחה, מותר לומר לו "מזל טוב" וכדומה.

ו מותר ללווה להחזיר אבידה של המלוה, ואין בזה חשש ריבית.

ז מחבר ספר שקיבל הלואה מנדיב מסויים להוצאת הספר, אין ראוי להודות לו ולברכו על כך בפתיחת הספר, משום רבית דברים, ויש מתירים בזה, כיון שהוא צורך מצוה, והמקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו. ועל הצד היותר טוב נכון שהנדיב יבטיח שאחר שהספר יצא לאור יקנה ממנו ספר אחד, וישלם לו בעין יפה, וזוקף חלק מההלואה על חשבון תמורת הספר, וגם ראוי ונכון שהמחבר לא יכתוב הבעת תודה "על ההלואה" אלא על "הסיוע" בהוצאת הספר. [שו"ת יביע אומר חלק א' חלק יורה דעה סימן יג]

ח אסור ללוות ללמוד עם המלוה או עם בניו מקרא או גמרא כל זמן שמעותיו בידו, אם לא היה רגיל בזה מקודם. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד רפא]

ט אסור ללוה לכבד את המלוה להיות סנדק או שיפדה את בנו. [דרכי תשובה]. אך אם היה רגיל לעשות לו כן לפני שקיבל ממנו ההלואה, אין בכל הנ״ל איסור. ויש להקל בזה גם באומדנא. [תוס׳ ב״ק צא: רדב״ז].

י אם יש ללוה דירה להשכרה, מותר להשכירה למלוה במחיר שפירסם לאחרים מתחלה, אך אסור לו לעשות לו הנחה, מחשש רבית.

יא יש אומרים שמותר לומר לחבירו אלוה לך מנה כדי שתתן דינר לצדקה. [רדב״ז. ברכי יוסף. עונג יום טוב]. ויש שחלקו על זה מחשש רבית דרבנן. ולכן כתב במרבה תורה שאין להוציא בדיינים אחר שיש בדבר מחלוקת. אולם אם רוצה ליתן צדקה אך אין לו מעות, ומבקש הלואה, לכולי עלמא מותר. והוא הדין כשרוצה ליתן מתנה ואין לו, ומבקש להלוות לו סך מסויים כדי ליתן מתנה, ומקבל המתנה הוא קרובו של המלוה, מותר. וכל זה כשמלוה לו בסתם, אבל אם מתנה עמו על כך, אסור.